

AM SI IUSTITIA EST ueri dei cultus : quid enim tam iustum ad æquitatem, tam pium ad honorem, tam necessarium ad salutem, quam deum cognoscere ut parentem, uenerari ut dominum, eiusq; legi, aut præceptis obtemperare: Nescierunt ergo iustitiam philosophi: quia nec ipsum deum agnouerunt: & ideo refelli potuerunt à Carneade, cuius hæc fuit disputatio, nullum esse ius naturale. Itaq; omnes animantes ipsa ducente natura commoda sua defendere: & ideo iustitiam, si alienis utilitatibus consulat, suas negliget, stultitiam esse dicendam. Quod si omnes populi, penes quos sit imperium, ipsiq; Romani, qui orbem totum possedere, iustitiã sequi uelint, ac suum cuiq; restituere, quod ui & armis occuparunt, ad casus & egestatem reuertentur. Quod si fecerint, iustos dicemus quidem: sed tamen stultos iudicare necesse est, qui ut alijs prosint, sibi nocere contendant. Deinde si reperiat aliquis hominẽ, qui aut aurum pro aurichalco, aut argentum pro plumbo uendat per errorem, atque id emere necessitas cogat, utrum dissimulabit, & emet paruo: an potius indicabit iustus utiq; dicetur, quia non sefellit: sed idem stultus, qui alteri fecerit lucrum, sibi damnũ: sed facile de damno est. Quid, si uita eius in periculum ueniet, ut eum aliquando necesse sit aut occidere, aut mori: quid faciet? Potest hoc euenire, ut naufragio factio, inueniat aliquem imbecillem tabulæ inhaerentem: aut uicto exercitu fugiens, reperiat aliquem uulneratum equo insidentem: utrum ne aut illum tabula, aut hunc equo deturbabit, ut ipse possit euadere? Si uolet iustus esse, nõ faciet: sed idem stultus iudicabit, qui dum alterius uitæ parcat, suam perdet. Si faciet quidem sapiens uidebitur, quia sibi consulat: sed & idem malus, quia nocebit. Acuta ista sanè, sed respondere ad ea facile possumus. Imitatio enim nominum facit, ut sic esse uideatur. Nam & iustitia imaginem habet stultitiæ, non tamen est stultitia: Et malitia imaginem sapientiæ, non tamen sapientiã est. Sed sicut malitia ista in cõseruandis utilitatibus suis intelligens redargui uidetur, quia non sapientiã, sed calliditas & astutia est: ita & iustitia nõ debet stultitia, sed innocentia nominari: quia necesse est iustum esse sapientem: & eum qui sit stultus, iniustum. Nam neque ratio, neque natura ipsa permittit, ut is qui iustus est, sapiens non sit: quoniam iustus nihil utiq; facit, nisi quod rectum & bonũ est: prauum & malum semper fugit. Quis autem discernere bonum & malum, prauũ & rectum poterit, nisi qui sapiens fuerit? stultus autem male facit: quia bonum & malum quid sit ignorat: ideo peccat, quia non potest praua & recta discernere. Igitur neq; stulto iustitiam, neq; iniusto sapientiã conuenire. Ergo stultus non est, qui nec tabula naufragum, nec equo faucium deiecerit, quia se abstinuit à nocendo quod est peccatum: peccatũ autem uitare sapiẽtis est. Sed ut stultus prima facie uideatur, illa res efficit, quod extingui animam cum corpore existimant. Idcirco omne commodum ad hanc uitam referunt. Si enim post mortem nihil est, utiq; stulte facit, qui alterius animæ parcat cum dispẽditio suã: aut qui alterius lucro magis, quam suo cõsulat: Si mors animã delet, danda est opera, quò iustius cõmodiusq; uiuamus. Si aut uita post mortẽ superest æterna & beata, hanc utiq; corporalem cum omnibus terræ bonis iustus ac sapiẽs cõtemnet: quia sciet quale à deo sit præmium recepturus. Teneamus igitur innocentiam, teneamus iustitiã, subeamus imaginẽ stultitiæ, ut ueram sapienciã tenere

Iustitia imaginem habet stultitiæ.

c possimus. Et si hominibus uideatur ineptū ac stultū torqueri & mori uelle, quā libere liceat abire sine noxa: nos tamen omni uirtute, omniq; patientia fidē deo exhibere nitamur. Non mors terreat, nec dolor frangat, quo minus uigor animi, & constantia inconcussa seruet. Stultos notent, dummodo ipsi stultissimi sint, & cæci, & hebetes, & pecudibus æquales, qui nō intelligunt esse mortiferum, relicto deo uiuo prostrernere se, atque adorare terrena: qui nesciunt ex illis æternam pœnam manere, qui figmēta insensibilia fuerint uenerati: & eos, qui nec tormēta, nec mortem pro cultu & honore ueri dei recusauerint, uitam perpetuā cōsecuturos. Hæc est fidelissima, hæc est uera sapientia, hæc perfecta iustitia. Nihil ad nos attinet quid iudicent stulti, quid homūculi sentiant. Nos iudicium dei expectare debemus, ut eos postmodum, qui de nobis iudicauerint, iudicemus. Dixi de iustitia, quid esset: sequitur ut ostendam quid sit uerum sacrificium dei, quis iustissimus ritus colendi: ne quis arbitretur aut uictimas, aut odores, aut dona præsentia desiderari à deo: à quo si fames, si sitis, si algor, si omnium rerum terrenarum cupiditas abest, non ergo utitur his omnibus, quæ templis alijsq; fictilibus inferuntur: sed sicut corporalibus corporale, sic utiq; incorporalibus incorporale sacrificium necessarium est. Illis quæ in usum tribuit homini deus, ipse non indiget. Est omnis terra sub potestate ipsius: non indiget templo, cuius domicilium mundus est: non indiget simulacro, qui est & oculis & mente incomprehensibilis: non indiget terrenis luminibus, qui solem cum cæteris astris in usum hominibus potuit accendere. Quid igitur ab homine desiderat deus, nisi cultum mentis, qui est purus & sanctus? Nam illa, quæ aut digitis fiunt, aut extra hominem sunt, hoc sacrificium uerum non est: nec quod ex arca, sed quod ex corde profertur: nō quod manu, sed quod mente libatur. Hæc acceptabilis uictima est, quam de seipso animus immolat. Nam quid hostiæ, quid thura, quid uestes, quid aurum, quid argentum, quid preciosi lapides conferunt, si colentis pura mens non est? Sola ergo iustitia est, quam deus expectat. In hac sacrificium, in hac dei cultus est: de quo nunc mihi differendū est, docendumq; in quibus operibus iustitiam necesse sit contineri.

*Sacrificiū deo
gratum.*

D

Vas esse humanæ uitæ uias, nec philosophis ignotum fuit, nec poëtis: sed eas utiq; diuerso modo induxerunt. Philosophi alteram industriæ, alterā inertiae esse uoluerunt: sed hoc minus recte, quā eas ad solius uitæ cōmoda retulerunt. Melius poëta, qui alteram iustorum, alteram impiorum esse dixerunt. Sed in eo peccant, quod eas nō in hac uita, sed apud inferos esse aiunt. Nos utiq; rectius, qui alterā uitæ, alterā mortis, & hic tamen has uias esse dicimus. Sed illa dexterior, qua iusti sunt gradientes, nō in Elysiū ferre, sed in cœlū: immortales enim fiunt. Sinisterior ad tartarum: æternis enim cruciatibus addicuntur iniusti. Veneranda est à nobis iustitiæ uia, quæ ducit ad uitam. Primū autem iustitiæ officium est, deum cognoscere ut parentem: eumq; metuere ut dominū: diligere ut patrem. Is est enim, qui nos genuit, qui uitali spiritu animauit, qui alit, qui saluos facit. Habet in nos nō modò ut pater, uerum etiam ut dominus licentiā uerberandi, & uitæ ac necis potestatem: unde illi ab homine duplex honos, id est amor cum timore debetur. Secundum iustitiæ officium est, hominem agnoscere uelut fratrem. Si enim idem deus fecit, & uniuersos ad iustitiam, & ad uitam æternam pari cōditione generauit, fraterna utiq; necessitudine cohæremus: quā qui non agnoscit, iniustus est. Sed origo huius mali, quo societas inter se hominū, quo necessitudinis uinculū dissoluitur, est, quod ab ignorantia ueri dei nascitur. Qui enim fontem illū benignitatis ignorat, bonus esse nullo modo potest. Inde est, quod ex eo tempore,

Iustitiæ officia.

pore,

A pore, quo multi dii consecrari ab hominibus, colique cœperunt, fugata est (sicut poëta aiunt) iustitia: sic direptum est omne fœdus, direpta societas iuris humani: quum sibi quisq; consulere, ius in uiribus computare, nocere inuicem, fraudibus aggredi, dolis circūscribere, cōmoda aliorum incommodis adaugere: non cognatis, non liberis, nec parentibus parcere: ad necem hominū pocula temperare, obsidere cum ferro uias, mari infestare: libidini autem, quō furor duxerit, frena laxare: nihil deniq; sancti habere, quod cupiditas infanda nō uiolaret. Quum hæc fierent, tum leges sibi homines cōdiderunt pro utilitate cōmuni, ut se interim tutos ab iniurijs facerent. Sed metus legum non scelera cōprimebat, se licentiam submouebat. Poterant enim leges delicta punire, conscientiam munire non poterant. Itaq; quæ ante palam fiebant, clām fieri cœperunt. Circūscribi etiam iura, siquidem ipsi præsidēs legum præmijs muneribusq; corrupti, uel in remunerationem malorū, uel perniciem iustorum sententias uenditabant. His accedebant dissensiones & bella, & mutua deprædationes, & oppressis legibus sæuendi potestas licēter assumpta. In hoc statu quum essent humanæ res, misertus est nostri deus. Reuelauit se nobis, & ostendit, ut in ipso religionem, fidem, castitatem, misericordiam disceremus: legemq; diuinam, quæ humana cum cœlestibus copulat, tradente ipso domino sumeremus: qua lege uniuersi, quibus irretiti sumus, errores cum uanis & impijs superstitionibus tollerentur. Quid enim homini debeamus, eadem illa lex præscribit, quæ docet, quicquid homini præstiteris, deo præstare. Sed radix iustitiæ, & omne fundamentū æquitatis est illud: Vide ut ne facias ulli, quod pati nolis, sed alterius animū de tuo metieris: si acerbum est iniuriam ferre, & qui eam fecerit, uidetur iniustus: transfer in alterius personam quod in te sentis, & in tuam quod de altero iudicas: & intelliges tam te iniuste facere, si alteri noceas, quam alterum, si tibi. Hæc si mente uoluemus, innocentiam tenebimus, in qua iustitia uelut in primo gradu cōsistit. Primus est enim nō nocere proximo, sed officiose prodesse. Et sicut in rudibus agris prius q̄ serere incipias, euulsis sentibus, & omnium stirpiū radicibus amputatis, arua purganda, sic de nostris animis prius uitia detrahenda, & tunc demū uirtutes inferendæ, de quibus seminata per uerbū dei fruges immortalitatis oriantur. Tres affectus, uel (ut ita dicam) tres furia sunt, quæ in animis hominū tantas perturbationes ciunt, & interdū cogunt ita delinquere, ut nec famæ, nec periculi sui respectū, aut curam habere permittant. Ira, quæ uindictam cupit: Auaritia, quæ desiderat opes: Libido, quæ appetit uoluptates. His uitijs resistendum est: hæc stirpes eruendæ, ut uirtutes serri possint. Hos affectus Stoici amputandos, Peripatetici temperandos putant. Neutri eorū recte: quia neq; detrahi possunt, siquidem natura insiti habent certam magnāq; rationem: neq; minui: quoniam si mala sunt, carendū est etiā temperatis & mediocribus: si bona, integris ad utendū est. Nos uero neq; detrahendos, neq; minuendos esse dicimus. Non enim per se mala sunt, quæ deus homini rationabiliter inseruit: sed quū sint utiq; natura bona, quoniā ad tuendam uitam sunt attributa, male utendo fiant mala: sicut si fortissime pro patria dimices, bonū est: si contra patriā, malū. Sic & affectus si ad usus bonos habeas, uirtutes erunt: si ad malos, uitia dicentur. Ira igitur ad coërtionem peccatorum, id est ad regendam subiectorū disciplinam data est à deo: ut metus licentiam cōprimat, & compescat audaciam: & qui terminos eius ignorat, irascitur paribus, aut fortioribus. Inde ad immania facinora prosiliūt: inde ad cædes, inde ad bella confurgitur. Cupiditas ad desideranda, & cōquirenda uitæ necessaria tributa est: sed qui nesciūt fines eius, insatiabiliter opes cōgerere nitunt. Hinc uenena, hinc circūscriptiones, hinc falsa testimonia, hinc omnium fraudū genera erupere,

*Leges cup
inuenite.*

*Affectus uiolen
tiores tres.*

c Libidinis autē affectus ad procreandos filios insitus & innatus est: sed qui limites eius animo nō tenent, utuntur eo ad solam uoluptatem. Inde illicitæ nuptiæ, inde adulteria & stupra, inde omnes corruptelæ oriūtur. Redigendī ergo sunt isti affectus intra fines suos, & in uiam rectam redigendī: in qua etsi sunt uehementes, culpam tamen habere non possunt.

Ohibenda est ira, quum patimur iniuriam, & ut malum cōprimatur, quod ex certamine impendet, & duas maximas uirtutes innocentiam & patientiam teneamus. Auaritia frangitur, quum habemus, quod satis est. Quis enim furor est, in his congerendis laborare, quæ aut latrocinio, aut furore, aut proscriptione, aut morte ad alios facile sit peruenire? Libido extra legitimū torum non euagetur, sed creandis liberis seruiat. Appetentia enim nimia uoluptatis, & periculum parit, & insaniam generat: & (quod est maxime cauendum) mortem incurrit æternam. Nihil est enim tam inuisum deo, quàm mens incesta, & animus impurus. Nec hac sola uoluptate abstinendū sibi putet, quæ capitur ex fœminei corporis copulatione, sed & cæteris uoluptatibus sensuum reliquorum: quia & ipsæ sunt uitiosæ, & eiusdē uirtutis est eas contemnere. Oculorū uoluptas percipitur ex rerum pulchritudine: auriū de uocibus canoris & suasionibus: nariū de odore iucundo: saporis de cibis dulcioribus: quibus omnibus uirtus repugnare fortiter debet, ne his illecebris irretitus animus, à cœlestibus ad terrena, ab æternis ad temporalia, à uita immortalī ad perpetuā pœnam deprimat. In saporis & odoris uoluptate hoc periculū est, quod trahere ad luxuriā poterit. Qui enim fuerit his deditus, aut nō habebit ullā rem familiarē: aut si habuerit, assumet & aget postmodū uitam detestabilē. Qui autē rapitur auditu (ut taceam de cātibus, qui sensus ita saepe deliniunt, ut etiā status mentis furore perturbetur cōpositis certis orationibus, numerosisq; carminibus, aut argutis disputationibus) ad impios cultus facile traducit. Inde est, quod scriptis cœlestibus, quia uidentur incōpta, nō facile creditur: quia aut ipsi sunt disertī, aut diserta legere uolunt: nō quærūt uera, sed dubia: imō illis hæc uidentur uerissima esse, quæ auribus blandiūtur: ita respuūt ueritatem, dum sermonis uarietate capiuntur. Voluptas uero quæ spectat ad uisum, multiformis est. Nam quæ percipitur ex rerum preciosarum pulchritudine, auaritiā concitat: quæ aliena esse debet à sapiente atq; iusto. Quæ autem capitur de specie mulierū, in alteram rapit uoluptatē, de quo iam superius locuti sumus.

Musica uis.

Vperest de spectaculis dicere: quæ quoniam potentia sunt ad corrumpendos animos, uitāda sapientibus, & cauenda sunt totaliter: quod celebrandos deorū honores inuenta memorantur. Nam munerū editio nes Saturno factæ sunt. Scena Liberi patris est: ludi uero CIRCÆSES Neptuno dicati putantur: ut iam qui spectat uel interest, relicto dei cultu ad profanos ritus transisse uideat. Sed ego de re malo dicere quàm de origine. Quid tam horribile, tam tetrū, q̄ hominis trucidatio? Ideo seuerissimis legibus uita nostra multat. Ideo bella execrabilia sunt: inuenta tamen cōsuetudo quatenus homicidium sine bello, ac sine legibus faciant, & hoc ut scelus uindictent. Quod si interesse homicidio, sceleris cōscientia est, & eodē facinore spectator obstrictus est, quo & admisor: ergo & his gladiatorum sceleribus nō minus cruore perfunditur, qui spectat, q̄ ille, qui facit: nec potest esse immunis à sanguine, qui uoluit effundi: aut uideri non interfecisse, qui interfectori & fauet, & præmiū postulauit. Quid Scena: num sanctior: in qua Comœdia de stupris & amoribus: Tragœdia de incestis, & parricidijs

A cidijis fabulatur. Histrionici etiā impudici gestus, quibus infames scēminas imitantur, libidines quas saltando exprimunt, docent: an non minus corruptela disciplinarum est, in quo fiunt per imaginem, quæ non sunt, ut fiant sine pudore quæ uera sunt: Spectant hæc adolescentes, quorū lubrica ætas, quæ frenari ac regi debet, ad uitia & peccata his imaginibus eruditur. Circus nō innocentior æstimatur, sed maior hic furor est: siquidem mentes spectantiū tanta feruntur insania, ut nō modò in conuicia, sed etiam in rixas, nec non & in prælia, & contentiones sæpe confurgant. Fugienda igitur omnia spectacula, ut tranquillū mentis statum tenere possimus. Renūciandum noxijs uoluptatibus, ne deliniti suauitate pestifera, in mortis laqueos incidamus. Placet sola uirtus, cuius merces immortalis est, quū uicerit uoluptatem. Suppositis autē affectibus, & perdomitis uoluptatibus, facilis in comprimendis cæteris labor est ei, qui sit dei ueritatisq; sectator: nō maledicet unquā, qui expectabit à deo benedictionē. Hic uitabit, ne deum ludibrio habeat: sed ne iurabit quidem, ne quando uel necessitate, uel cōsuetudine in periurium cadat. Nihil subdole, nihil dissimulanter loquetur: neq; abnegabit quod spoponderit: neque promittet quod facere non possit: non inuidebit cuiquā, qui de suo contentus: nec detrahet, aut male alteri uolet, in quem forsitan beneficia dei prouiora sunt. Nō furabit, nec omnino quicquam cōcupiscet alienum: non dabit in usura pecuniam. Hoc est enim de alienis malis lucra captare: nec tamē negabit, siquidem necessitas cogit mutuari. Non erit asper in filiū, nec in seruum: meminerit, quod ipse patrem habeat ac dominū. Ita cum his aget, quemadmodum secum agi uellet. Munera superabundantia non recipiet à tenuioribus: nec enim iustum est augeri patrimonia locupletum per damna miserorum. Vetus præceptum est nō occidere: quod sic accipi debet, non tanquam iubeamur ab homicidio tantum, quod etiam legibus publicis iubetur, manus abstinere: nec iussione interposita, nec uerbo licebit periculum inferre, nec infantem necare, aut exponere, nec seipsum uoluntaria morte damnare. Item non adulterare: sed hoc præcepto non solum corrumpere alienum matrimonium prohibetur, quod etiam cōmuni gentium iure damnatur, uerum etiā prostitutis corporibus abstinere. Supra leges enim lex dei est: ea quoq; quæ pro licitis habent, uetat, ut iustitiā cōsummet. Eiusdē legis est, falsum testimonium nō dicere: quod & ipsum latius patet, si mendaciū nocet ei contra quem dicitur, & fallit eum, apud quem dicitur. Nunquam igitur mentiendū est: quia mendacium semper aut fallit, aut nocet. Nō est uir iustus, qui sine noxa uitioso sermone mentitur. Hinc uero nec adulari licet: perniciofa est enim ac deceptrix adulatio: sed ubiq; custodiat ueritatē, quæ licet ad præsens sit insuauis, tamen quum fructus eius atq; utilitas apparuerit, non odium pariet (ut ait poëta) sed gratiam.

Dixi de ijs, quæ uetantur: dicam nunc breuiter quæ iubent. Innocentiæ proxima est misericordia. Illa enim malum non facit, & hæc bonū operatur. Illa inchoat iustitiā, hæc cōplet. Nam quum imbecillior sit hominum natura, quàm cæterarū animantium, quas deus & instructas ad interendam, & munitas ad uim repellendam figurauit, affectum nobis misericordiæ dedit, ut omne præsidium uitæ nostræ in mutuis auxilijs poneremus. Si enim facti ab uno deo, & orti ab uno homine cōsanguinitatis iure sociamur, omnē igitur hominē diligere debemus. Itaq; nō tantū inferre iniuriā nō oportet, sed ne illatam quidem uindicare, ut sit in nobis perfecta innocentia. Ideo iubet nos deus etiam pro inimicis precē facere semper. Ergo animal cōmune atq; cōsors esse debemus, ut nos inuicē præstādis recipiēdisq; auxilijs muniamus. In multis enim casibus, &

*Misericordiæ
affectus homi
ni proprius.*

Opera miseriae
cordiae.

C incommodis fragilitas nostra subiecta est. Speres tibi accidere, quod alteri accidit. Ita demum excitaberis ad opem ferendam, si sumpseris eius animam, qui opem tunc in malis constitutus implorat. Si quis uictu indiget, impertiamur. Si quis a potentiori iniuriam sustinet, eruamus. Pateat domicilium nostrum uel peregrinis, uel indigentibus tecto. Pupillis defensio, uiduis tutela nostra non desit. Redimere ab hoste captiuos magnanimi opus est. Aegros pauperes uisitare, atque fouere inopes, aut pauperes (si obierint) non patiamur insepultos iacere. Haec sunt opera, haec officia misericordiae: quae si quis perfecerit, uerum & acceptum sacrificium deo immolabit. Haec litabilior uictima est apud deum, qui non pecudum sanguine, sed hominis pietate placatur: quem deus (quia iustus est) sua & ipsum lege, sua & conditione persequitur: miseretur ei, quem uidet misericordem: inexorabilis est ei, quem precantibus cernit immitem. Ergo ut haec omnia, quae deo placet, facere possimus, contemnenda est pecunia, & ad coelestes transferenda thesauros: ubi fur non effodiet, nec rubigo consumet, nec tyrannus eripiet: sed nobis ad aeternam opulentiam deo custode seruetur.

Ides quoque magna iustitiae pars est, quae maxime a nobis, qui nomen si dei gerimus, conseruanda est, praecipue in religione: quia deus prior est, & potentior quam homo. Et si est gloriosum pro amicis, pro parentibus, pro liberis, id est pro homine suscipere mortem: & qui hoc fecerit, diuturnam memoriam laudemque consequitur: quanto magis pro deo, qui potest aeternam uitam pro temporali morte praestare? Itaque quum inciderit huiusmodi necessitas, ut discedere a deo atque ad ritus gentium transire cogamur, nullus nos metus, nullus terror inflectat, quo minus traditam nobis fidem custodiamus. Deus sit ante oculos, sit in corde: cuius interno auxilio dolor uiscerum, & adhibita corpori tormenta superent. Nihil tunc aliquid quam uitae immortalis praemia cogitemus. Ita facile, etsi dissipandi, aut urendi artus fuerint, tolerabimus, quae in nos tyrannicae dominationis amentia molietur. Postremo ipsam mortem non inuiti, aut timidi, sed libenter & interriti subire nitamur: ut qui scimus, quali apud deum gloria sumus functuri triumphato seculo ad promissa uenientes: quibus bonis, quanta beatitudine breuia haec poenarum mala, & huius uitae damna pensemus. Quod si facultas huius gloriae deerit, habebit fides etiam in pace mercedem. Teneatur ergo in omnibus uitae officiis, teneatur in matrimonio. Non enim satis est, si alieno toro, aut lupanari absteineat. Qui habet coniugem, nihil querat extrinsecus, sed contentus ea sola, carnem castiget, inuiolati cubilis sacramenta custodiat. Adulter enim deo est proinde atque incestu, qui abiecto iugo, uel in liberam, uel in seruam peregrina uoluptate luxuriat. Sed sicut foemina castitatis uinculis obligata est, & ne aliud concupiscat: ita uir eadem lege teneatur, quo deus & uiro uxorem unius corporis compage solidauit. Ideo praecipit non dimitti uxorem, nisi crimine adulterij deuictam: & nunquam coniugalis foederis uinculum, nisi ruperit, resoluitur. Illud quoque ad consummandam pudicitiam iungitur, ut non modo peccatum absit, uerum etiam cogitatio. Pollui enim mentem, quamuis inani cupiditate, manifestum est. Itaque iustum hominem qui scit se nec facere oportere, nec uelle. Purganda est igitur conscientia, quam deus peruidet, qui falli non potest. Euacuetur omni labe peccus, ut templum dei esse possit: quod non auri, nec eboris nitor, sed fidei & castitatis fulgor illustrat. Sed enim haec omnia difficilia sunt homini, nec patitur conditio fragilitatis naturae, esse quenquam sine macula. Vltimum ergo remedium illud est, ut confugiamus ad poenitentiam, quae non minimum locum inter uirtutes habet, quia sui correctio est: ut quum forte aut re, aut uerbo lapsi fuerimus, statim resipiscamus, ac

Fides in matrimonio seruanda

nos

A nos deliquisse fateamur, oremusq; à deo ueniã, quam pro sua misericordia non negabit, nisi perseuerabimus in errore. Magnum est pœnitentiæ auxiliũ, magnum solatium. Illa est uulnerũ, peccatorumq; sanatio, illa spes, illa portus salutis: quam qui tollit, uiam uitæ sibi amputat: quia nemo esse tam iustus potest, ut nunquam sit ei pœnitentiã necessaria. Nos uero & si nullum sit peccatum, confiteri tamen debemus, & pro debitis nostris identidem deprecari, gratias agere etiam in malis. Hoc enim semper obsequium domino deferamus.

Militas enim tam chara, & amabilis deo est, ut cum angelis suscipiat peccatorem confitentem: quem in regnis cœlestibus faciat pro humilitate sublimari. Hæc sunt, quæ debet cultor dei exhibere. Hæc sunt uictimæ, hoc sacrificium placabile. Hic uerus est cultus, quum homo mentis suæ pignora in aram dei cõfert: summa illa maiestas hoc cultore lætatur. Hunc ut filium suscipit sibi, quia donũ immortalitatis impartitur: de qua nunc mihi disserendum est, & arguenda est persuasio eorũ, qui extingui animas cum corporibus putauerunt: qui, quia nec deum sciebant, nec arcanum mundi perspicere poterãt, ne hominis quidem, animæq; rationem comprehenderunt. Quomodo enim possent sapientiã prouidere, qui scientiã nullo modo habebant? Negantes ergo prouidentiam, utiq; deum, qui fons & caput eius est, negauerunt: sequebatur, ut ea quæ sunt, aut semper fuisse dicerent, aut sua sponte esse nata, aut minorum seminum conglobatione cõcreta. Semper fuisse dici non potest: quia quicquid est, esse sine aliquo initio non potest. Sua sponte autem nihil nasci potest: quia nulla est sine ratione natura. Semina enim principalia quomodo esse potuerunt, quum & semina exordijs oriantur, & uicissim res ex seminibus? Nullũ igitur semen est, quod originem nõ habeat. Sic factum est, ut quum putarent, mundum nulla prouidentia factum, ne hominem quidem putarunt aliqua ratione generari. Quod si nulla esset in fingendo homine ratio uersata, mortalem igitur animam esse posse. Alij uero ex aduerso, & deum esse unum, & ab eo mundum & hominem esse factum, & animas immortales existimauerunt. Sed quũ ea senserunt, ij tamen diuini operis atque cõsilij, nec causas, nec rationes, nec exitus perspexerunt: ut omne ueritatis arcanum cõsummarent, atq; ueluti sine concluderent. Sed quod illi facere nõ poterunt, quia ueritatem perpetuò nõ tenebant: nobis faciendum est, qui eam cognouimus, deo annunciate. Consideremus igitur, quæ ratio fuerit huius tanti, tamq; immensi operis fabricandi. Fecit deus mundum, sicut Plato existimauit: sed cur fecit, non ostendit: quia bonus, inquit, & inuidens nulli, fecit quæ bona sunt. At qui uidemus in rerum natura & bona esse & mala. Potest ergo existere peruersus aliquis, qualis fuerit à deo ille Theodorus, & Platoni respõdere: imò quia malus est, fecit quæ mala sunt. Quomodo illũ redarguet? si quæ bona sunt, deus fecit. Vnde igitur tanta mala eruperunt? quæ plerunq; etiam bonis præualent. In materia, inquit, cõtinebantur. Bona igitur & mala, aut nihil fecit deus: si bona tantũ fecit, æterniora sunt mala, quæ facta non sunt, quàm bona, quæ habuerunt exordiũ: Finem igitur habebũt, quæ aliquando cœperunt: & permanebunt, quæ semper fuerunt. Mala igitur potiora sunt. Si autem potiora esse non possunt, ne æterniora quidem possunt. Ergo aut utraq; semper fuerunt, & deus ociosus: aut utraq; ex uno fonte fluxerunt. Est enim conueniens, ut deus omnia fecerit potius, quàm nihil: ergo secundum sententiã Platonis, ideo deus & bonus est, quia bona fecit: & malus, quia mala. Quod si fieri non potest, apparet non ideo factum esse mundum, quia mundus bonus est: quoniam enim cõplexus & bona & mala, nec fecit propter se quic

*Prouidentia sua
stulit Epicurus*

c quam, sed propter aliud. Domus enim ædificat̄ nō ad hoc solum, ut sit domus, sed ut suscipiat, & tueatur habitantem. Item nauis fabricatur nō ad hoc, ut nauis uideatur, sed ut in ea possint homines nauigare. Vasa autē fiunt, non ut uasa sint solum, sed ut capiant quæ sunt usui necessaria. Sic & mundum deus ad usum aliquem fecerit necesse est. Stoici aiunt causa hominum factum esse: & recte. Homines enim fruuntur his omnibus bonis, quæ mundus in se continet. Sed ipsi homines cur facti sint, aut quid in illis habeat illa fabricatrix prouidentia, non explicant. Immortales esse animas idem Plato affirmat: sed cur, aut quādo, aut quomodo, aut per quē immortalitatem assequantur: aut quidnam tantum illud mysterium: cur ij qui sunt immortales futuri, prius mortales nascantur: deinde decurso temporis uitæ spacio, atq; abiectis fragilium corporum exuuijs, ad æternam illam beatitudinem transferantur, non comprehendit. Deniq; nec iudicium dei, nec discrimen iusti & iniusti explicauit: sed animas, quæ se sceleribus immerferint, hæcenus condemnari putauit, ut in pecudibus renascantur: & ita peccatorum suorū luere pœnas, donec rursus ad figuras hominū reuertantur. Et hoc fieri semper, nec citra finem transmeandi ludum mihi nescio quem inducit somnio similem: cui nec ratio ulla, nec dei gubernatio, nec consilium aliquod inesse uidetur.

Icam nunc quæ sit illa sententia, quam nec ij quidē, qui uera dixerunt, collatis in unum causis atq; fictionibus, connectere potuerunt. Factus à deo mūdus, ut homines nascerentur. Nascuntur autem homines, ut deum patrem agnoscant, ut colant, in quo iustitia est. Colunt, ut mercedem immortalitatis accipiant. Accipiunt immortalitatem, ut in æternum deo seruiant. Vidēsne quemadmodum sibi connexa sint, & prima cum medijs, & media cum extremis? Inspiciantur singula, & uideamus utrum ne illis ratio quoq; subsistat. Fecit ergo deus mundū propter hominē. Hoc nō qui uidet, non multū distat à pecude. Quis coelū suspicit nisi homo? Quis solem? Quis astra? Quis opera dei miratur, nisi homo? Quis colit terram? Quis ex ea fructum capit? Quis nauigat mare? Quis pisces, quis uolatilia, quis quadrupedes habet in potestate, nisi homo? Cuncta igitur propter hominem deus fecit: quia usui hominū cuncta cessere. Recte ergo uiderunt philosophi: sed illud quod sequitur, non uiderunt, quod ipsum hominem propter se fecerit. Erat enim consequens, & necessarium, & pium, ut quum hominis causa tantam operam molitus sit, quum tantū illi honoris, tantum illi potestatis tribuerit, ut dominetur mundo: homo agnosceret dominum tantorū beneficiorum autorem, qui fecit mūdum propter ipsum, & ei cultum & honorem debitum redderet. Hic Plato aberrauit, hic perdidit, quam primum arripuerat, ueritatem: quum de cultu eius dei, quem conditorem rerum ac parentem fatebatur, obticuit: nec intellexit hominem deo potestatis uinculis esse religatum, unde ipsa religio nominatur. Et hoc est solum, propter quod immortales animæ fiant. Sensit tamen æternas esse, sed non per gradus ad eam sententiam descendit. Amputatis enim medijs, incidit in totius rei ueritatē, quasi per abruptū aliquod præcipitium: nec ulterius progressus est, quoniam casu ad eam, non ratione peruenerat. Colendus est igitur deus, ut per religionem, quæ eadem iustitia est, accipiat homo à deo immortalitatem: nec est ullum aliud præmium piæ mentis: quæ si est inuisibilis, nō potest ab inuisibili deo nisi inuisibili mercede donari. Plurimis uero argumētis colligi potest, æternas esse animas. Plato ait, quod per seipsum mouetur, neq; principium, neq; finem posse habere. Animum autem hominis per se semper moueri: quia sit ad cogitandum mobilis, ad inueniendum solers, ad percipiendum facilis, ad

Homo cur à deo factus.

A ad discendum capax: ut qui præterita teneat, præsentia cõprehendat, futura prospiciat, multarumq; rerum, & artium scientiam complectatur, immortalem esse: siquidẽ nihil habeat in se terreni ponderis labe concretũ. Præterea ex uirtute, an uoluptate intelligit æternitas animæ: uoluptas omnis cõmunis animalibus, uirtus solius est hominis. Illa uitiosa est, hæc honesta. Illa secundũ naturam, hæc aduersa natura, nisi anima immortalis est: uirtus enim pro fide, pro iustitia, nec egestatem timet, nec exilium metuit, nec carcerem perhorrescit, nec dolorem reformidat, nec mortem recusat: quæ quia natura cõtraria sunt, aut stultitia est uirtus, si & commoda impedit, & uitæ nocet. Aut si stultitia nõ est, ergo anima immortalis est: & ideo præsentia bona contemnit: quia sunt alia potiora, quæ post dissolutionem sui corporis assequatur. Illud autem maximum argumentum immortalitatis, quo deum solus homo agnoscit. In mutis nulla suspicio religionis, quia terrena prospiciunt. Homo ideo rectus cœlum aspicit, ut deum quærat. An potest ergo esse mortalis, qui immortalem desiderat: Nõ potest esse solubilis, qui cum deo & uultu, & mente communis est. Denique cœlesti elemento, quod est ignis, homo solus utitur. Si enim lux per ignem, uita per lucem, apparet eum, qui usum ignis habet, non esse mortalem: quoniam id illi proximum, id familiare est, sine quo non potest nec lux nec uita constare. Sed quid argumentis colligimus æternas esse animas, quum habeamus testimonia diuina? Id enim sacræ literæ ac uoces prophetarum docent. Quod si cui parum uideatur, legat carmina Sibyllarum, Apollinis quoq; Milesij responsa consideret: ut intelligat delirasse Democritum, & Epicurum, & Dicaearchum: qui soli omnium mortaliũ, quod est euident, negauerunt. Confirmata immortalitate, superest dicere à quo ei tribuatur. Quum certa & constituta diuinitus tempora compleri cœperint, interitum & consummationem rerum fieri necesse est, ut in nouetur à deo mundus. Id uero tempore in proximo est, quantum de numero annorum, deq; signis, quæ prædicta sunt à philosophis, colligi potest. Sed quum sint innumerabilia, quæ de fine seculi & consummatione temporum dicta sunt, ea ipsa, quæ dicuntur, nuda ponenda sunt: quoniam (ut testimonijs utamur) immensum est: si quis illa desiderat, aut nobis minus credit, adeat ad sacrarium cœlestium literarum, quarum fide instructior errasse philosophos sentiat, qui aut æternum esse hunc mundum, aut infinita esse annorum millia putauerunt, ex quo fuerit instructus. Nondum enim sex millia completa sunt: quo numero cõsummato, tum demum malum omne tolletur, ut regnet sola iustitia: quod quatenus euenturum sit, paucis explicabo.

Animarum immortalitas.

B **A**ec à prophetis, & à uatibus futura dicuntur: quum cœperit mundo finis ultimus propinquare, malitia inualefcet, omnia uitiorum & fraudum genera crebrescent. Iustitia interibit: fides, pax, misericordia, pudor, ueritas non erit. Vis & audacia præualebit. Nemo quicquam habebit, nisi male partum, manuq; defensum. Si qui erunt boni, prædæ ac ludibrio habebuntur. Nemo pietatem parentibus exhibebit. Nemo infantis aut senis miserebitur. Auaritia, libido uniuersa corrumpent. Erunt cædes, & sanguinis effusiones. Erunt bella non modo externa & finitima, uerumetiam intestina. Ciuitates inter se belligerabunt. Omnis sexus, & omnis ætas arma tractabunt. Non imperij dignitas conseruabitur, non militiæ disciplina: sed more latrocinij deprædatio & uastatio fiet. Regnum multiplicabitur, & decem uiri occupabunt orbem, & partientur, & uorabunt: & existet longe potentior ac nequior, qui tribus deletis Asiam possidebit, cæteris in potestate sua redactis & abscissis: uorabit omnem terram, leges nouas statuet, ueteres abrogabit, Remp. suam faciet, nomen imperij, sedemq;

Mundi finis.

mutabit. Tunc erit tempus infandū & execrabile, quo nemini libeat uiuere. Denique in eum statum res cadet, ut omnes uiuos lamētatio, mortuos gratulatio sequatur. Ciuitates & oppida interibunt, modo ferro & igni, modo terræ motibus crebris, modo aquarum inundatione, modo pestilentia & fame. Terra nihil feret, aut rigoribus nimijs aut caloribus sterilis. Aqua omnis partim mutabitur in cruorē, partim in amaritudine uitiabitur: ut nihil sit nec ad cibos utile, nec ad potum salubre. His malis accident prodigia hominibus ad timorem. Cometae crebro apparebunt. Sol perpetuo squalore fuscabitur, Lunam color sanguinis obumbrabit, nec amissa lucis damna reparabit. Stellae omnes decident, nec tēporibus sua ratio constabit, hyeme ac aestate confusis. Tunc & annus, & mensis, & dies breuiabitur. Et hanc esse mundi senectutem & defectionē Trismegistus elocutus est: quæ quum uenerit, adesse tempus sciendum est, quo deus ad commutandum seculum reuertatur. Inter autem hæc mala surget rex impius nō modò generi hominū, sed etiam deo inimicus: hic reliquias illius prioris tyranni conteret, cruciabit, uexabit, interimet. Tunc etiam lachrymæ, luctus, & gemitus perpetes, & ad eum cassæ preces: nulla requies ad formidinem, aut somnus ad quietem. Dies cladem, nox metus augetur semper. Sic orbis terrarum penè ad solitudinem hominum redigetur. Tunc impius iustos homines ac deditos deo duobus & quadraginta mēsis persequetur, & se colū iubebit, ut deum. Se enim dicet esse deum, quum sit Antichristus: qui ut aduersari ei possit, accipiet potestatem mirabilia faciendū: ut ignis descendat de cœlo, ut sol desistat à cursu, ut imago, quam posuerit, loquatur. Quibus prodigijs alliciet multos, ut adorent eum, signumq; eius in manu aut fronte suscipiant. Et qui nō adorauerit, signumq; susceperit, exquisitis cruciatibus morietur. Ita ferè duas partes exterminabit, tertia in desertas solitudines fugiet. Sed ille proteruia implacabili furēs, abducet exercitum, & obsidebit montem, quò iusti cōfugerint. Qui quum se uiderint circūseffos, implorabūt auxilium dei uoce magna: & exaudiet eos deus, & mittet eis liberatorem. Tunc cœlum intempesta nocte patefiet, & descendet Christus in uirtute magna: & antecedit eum claritas ignea, & uirtus inæstimabilis angelorum: & extinguetur omnis illa multitudo impiorum, & torrentes sanguinis current: & ipse ductor effugiet, atq; exercitu saepe reparato, quartum præliū faciet, quo captus cum cæteris tyrannis tradetur exustioni. Sed & ipse dæmonum princeps, autor & machinator malorum, catenis igneis alligatus, custodia dabitur, ut pacem mundus accipiat, ut uexata seculis terra requiescat. Pace igitur parta, compressoq; omni malo, rex ille iustus & uictor, iudicium magnum de uiuis & mortuis faciet super terram: & uiuentibus quidem iustis, tradet in seruitutem gentes uniuersas. Mortuos autem ad æternam uitam suscitabit: & in terra cum his ipse regnabit, & cōdet sanctam ciuitatem: Et erit regnum iustorū mille annis. Per idem tempus stellae candidiores erunt: & claritas solis augebitur: & luna non patietur diminutionem. Tunc descendet à deo pluuia benedictionis matutina & uespertina: & omnem frugem terra sine labore hominum procreabit. Stillabunt mella de rupibus: lactis & uini fontes exuberabunt. Bestiæ deposita feritate mansuescent. Lupus inter pecudes errabit innoxius. Vitulus cum leone pasceatur. Columba cum accipitre congregabitur. Serpens uirus non habebit. Nullum animal uiuet ex sanguine. Omnibus enim deus copiosum atq; innocētem uictum dabit. Peractis uero mille annis, ac resoluta dæmonum principe, rebellabunt gentes aduersus iustos: & ueniet innumerabilis multitudo ad expugnandam delendamq; sanctorum gentem. Cōcutiet enim à fundamentis suis terram, & corruent ciuitates: & pluet super impios ignem cum sulfure & grandine, & ardebunt, & se inuicem

A inuicem trucidabūt. Iusti uero paulisper sub terra latebūt, donec perditio fiat gentium: & exhibūt post diem tertium, & uidebunt campos cadaueribus opertos. Tunc fiet terramotus, & scindent se montes, & subsident in altitudine uallis profunda, & congerentur in ea corpora mortuorum, & uocabitur nomen eius *πολυάσθιον*. Post hæc renouabit mundum, & transformabit iustos in figuram angelorū, ut immortalitatis ueste donati, seruiant deo in sempiternum. Tunc enim impij resurgent non ad uitam, sed ad pœnam: eis q̄; secunda resurrectio facta, deum excitabit, ut ad perpetua tormēta damnet: æternis ignibus traditi, merita pro sceleribus suis soluant. Hæc omnia uera, omnium consona administratione prædicta, quum eadem Trismegistus, eadem Hydaspes, eadem Sibyllæ concinerint, dubitari non potest. Curæ, spes omnes uitæ ac salutis in sola religione dei sint posita. Itaque nisi homo susceperit, quem deus ad liberationem misit: nisi summū deum per eum qui missus est, cognouerit, mandata eius, legesq̄; seruauerit, in eas incidet pœnas, de quibus locuti sumus. Proinde fragilia contemnenda sunt, ut solida consequamur. Spernenda terrena, ut cœlestibus oneremur. Tēporalia fugienda, ut ad æterna ueniamus. Erudiat se quisq̄; ad iustitiā, firmet ad cōtinentiam, præparet ad agonem, instruat ad uirtutem: ut si forte aduersarius indixerit bellum, nulla uī, nullo terrore, nullis cruciatibus à recto & bono diuellatur. Nō se substernat insensibilibus fīgmentis, sed uerū & solum deum rectus cognoscat. Abijciat uoluptates quarū illecebris anima sublimis deprimitur ad terram. Teneat innocentiam, profit quamplurimis, incorruptibiles sibi thesauros bonis operibus acquirat, ut possit deo iudice pro uirtutis suæ meritis, uel coronam fidei, uel præmiū immortalitatis adipisci.

DIVINARVM INSTITVTIONVM
EPITOMES FINIS.